

سرمایه اجتماعی و امنیت انتظامی

دکتر غلامرضا غفاری
دانشیار دانشگاه تهران

جامعه‌شناسان

سرشناسه	غفاری، غلامرضا، ۱۳۴۴
عنوان و نام پدیدآور	سرمایه اجتماعی و امنیت انتظامی /تالیف غلامرضا غفاری، [برای] سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات جامعه‌شناسان، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	۴۰۸ص
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۰۶۴-۵
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
موضوع	سرمایه اجتماعی -- ایران
موضوع	امنیت داخلی -- ایران
موضوع	پلیس و اجتماع -- ایران
موضوع	سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۰ س۴/ع۷ /IMV۰۸
رده‌بندی دیویی	۳۰۲/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۲۲۷۳۷۸۳

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۶۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف (ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

مجوز انتشار برون سازمانی: ۱۰۹/۱۹۱۲۸

سازمان تحقیقات و مطالعات
پژوهشکده انتظام

جامعه‌شناسان

جامعه‌شناسان

فروشگاه و نمایشگاه مرکزی: تهران، خیابان انقلاب، رویروی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، همکف، پ ۳۳۳. فروشگاه جامعه‌شناسان، تلفن: ۶۶۰۰۰۵۱
WWW.JAMEESHENASAN.COM / Email: Sociologists15@gmail.com

سرمایه اجتماعی و امنیت انتظامی

تالیف:

غلامرضا غفاری

ویراستار: احمدرضا اسماعیلی

تعداد: ۲۰۰۰ نسخه

چاپ اول دی ماه ۱۳۹۰

قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان لیتوگرافی: رویداد چاپ: قدیانی

ISBN:978-600-223-064-5

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۰۶۴-۵

همه حقوق چاپ و نشر برای سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا- پژوهشکده انتظام محفوظ است.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
---------------	----

فصل اول

کلیات.....	۱۹
۱-۱- دیدگاه عقلانیت و خادمت از سازمان پلیس.....	۲۲
۱-۲- تحلیل سیستمی از سازمان پلیس.....	۲۷
۱-۳- سابقه سرمایه اجتماعی.....	۳۲
۱-۴- تعریف سرمایه اجتماعی.....	۳۵
۱-۵- اشکال سرمایه اجتماعی.....	۴۱

فصل دوم

ابعاد نظری و مفهومی سرمایه اجتماعی.....	۴۹
۲-۱- ابعاد سرمایه اجتماعی.....	۵۱
۲-۲- سطوح سرمایه اجتماعی.....	۵۷
۲-۳- نظریه سرمایه اجتماعی.....	۵۹
۲-۴- سنت‌های نظری سرمایه اجتماعی.....	۶۳
۲-۴-۱- نگاه هنجاری داشتن به سرمایه اجتماعی.....	۶۴
۲-۴-۲- نگاه منبع داشتن به سرمایه اجتماعی.....	۷۱
۲-۴-۳- نگاه تلفیقی داشتن به سرمایه اجتماعی.....	۸۳

فصل سوم

ابعاد مفهومی و نظری امنیت اجتماعی و انتظامی.....	۱۰۱
۳-۱- معنای امنیت.....	۱۰۳
۳-۲- طرح و تطور مفهوم امنیت اجتماعی و انتظامی.....	۱۰۶
۳-۳- تعریف امور انتظامی.....	۱۰۷

- ۳-۴- امنیت عمومی، امنیت اجتماعی و امنیت انتظامی ۱۰۹
- ۳-۵- رویکردها و نظریه‌های کلاسیک ۱۱۴
- ۳-۶- رویکردها و نظریه‌های مدرن ۱۱۸
- ۳-۷- روش‌شناسی مطالعه امنیت ۱۲۶
- ۳-۸- جامعه دینی و امنیت اجتماعی و انتظامی ۱۳۱
- ۳-۹- امنیت از منظر قرآن و آموزه‌های دینی ۱۳۲
- ۳-۱۰- عوامل مقوم و فرساینده امنیت در آموزه‌های دینی ۱۳۶

فصل چهارم

- کارکردهای امنیتی و انتظامی سرمایه اجتماعی ۱۴۵
- ۴-۱- کارکردهای آشکار و پنهان سرمایه اجتماعی ۱۴۷
- ۴-۲- کارکردهای امنیتی سرمایه اجتماعی ۱۵۱
- ۴-۳- سرمایه اجتماعی و پیشگیری از جرم ۱۵۳
- ۴-۴- تبیین نظری کنش مجرمانه و سرمایه اجتماعی ۱۵۶
- ۴-۵- پارادوکس رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم ۱۷۹

فصل پنجم

- سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی و انتظامی ۱۸۵
- ۵-۱- سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی ۱۸۷
- ۵-۲- سرمایه اجتماعی و انتظام اجتماعی محلی ۱۹۳
- ۵-۳- نگاهی به چند مطالعه تجربی در خصوص امنیت ۲۰۰
- ۵-۴- نیروی انتظامی و امنیت انتظامی در ایران ۲۰۴

فصل ششم

- روش‌شناسی سنجش سرمایه اجتماعی ۲۰۹
- ۶-۱- روش‌شناسی مطالعه سرمایه اجتماعی ۲۱۲
- ۶-۲- عوامل تأثیرگذار بر فرایند سنجش ۲۱۵
- ۶-۳- مؤلفه‌ها و سنجه‌ها ۲۱۹

فصل هفتم

- بومی‌سازی سرمایه اجتماعی در ایران ۲۵۳
- ۷-۱- بومی‌سازی سازه سرمایه اجتماعی ۲۵۵
- ۷-۲- دین و سرمایه اجتماعی ۲۵۸

- ۳-۷- پژوهش‌های انجام شده با محوریت دین و سرمایه اجتماعی..... ۲۶۲
- ۴-۷- دین اسلام و سرمایه اجتماعی..... ۲۷۱
- ۵-۷- عناصر سرمایه اجتماعی در متون ادبی..... ۲۹۱

فصل هشتم

- دستگاه مفهومی، نظری و سنجش سرمایه اجتماعی در ایران..... ۳۰۱
- ۱-۸- نظریه سرمایه اجتماعی متناسب با جامعه ایران..... ۳۰۳
- ۲-۸- چارچوب نظری سرمایه اجتماعی و امنیت..... ۳۰۸
- ۳-۸- چالش‌های سنجش سازه سرمایه اجتماعی..... ۳۱۹
- ۴-۸- شیوه‌های کمی و کیفی سنجش سرمایه اجتماعی..... ۳۲۲
- ۵-۸- دستگاه پیشنهادی برای سنجش سرمایه اجتماعی..... ۳۲۷
- ۶-۸- سنجش سرمایه اجتماعی نیروی انتظامی..... ۳۳۲

فصل نهم

- تحلیل ثانویه سرمایه اجتماعی در ایران با توجه به سازمان نیروی انتظامی..... ۳۳۷
- ۱-۹- تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان..... ۳۳۹
- ۲-۹- تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش سازمان ملی جوانان..... ۳۴۲
- ۳-۹- تحلیل ثانویه داده‌های طرح سنجش سرمایه اجتماعی..... ۳۵۰

فصل دهم

- تحلیل و نتیجه‌گیری..... ۳۶۱
- ۱-۱۰- سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی در آینده..... ۳۶۳
- ۲-۱۰- تعامل سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی در آینده..... ۳۷۱
- منابع و مأخذ..... ۳۸۳
- نمایه..... ۴۰۱

فهرست جداول

جدول (۱) مقایسه دیدگاه عاملیت و خادمیت.....	۲۳
جدول (۲) تعاریف سرمایه اجتماعی.....	۳۸
جدول (۳) سرمایه اجتماعی در نظر کریشنا.....	۴۲
جدول (۴) رابطه بین سرمایه ارتباطی و نهادی.....	۴۲
جدول (۵) سرمایه اجتماعی ساختاری و شناختی.....	۴۴
جدول (۶) نظریه‌های سرمایه.....	۵۲
جدول (۷) مقایسه دیدگاه‌های مورد نظر ولکووک و ناریان.....	۸۷
جدول (۸) ابعاد مفهومی، کارکرد و سطح تحلیل سرمایه اجتماعی در اندیشه صاحب‌نظران.....	۹۷
جدول (۹) تفکیک سرمایه اجتماعی خاص گرایانه و عام‌گرایانه.....	۹۹
جدول (۱۰) مقایسه نگاه اجتماع‌گرایان و لیبرالیستها در مورد امنیت.....	۱۲۵
جدول (۱۱) نظریه انتخاب منطقی جرم و سرمایه اجتماعی.....	۱۶۰
جدول (۱۲) نظریه بی‌سازمانی اجتماعی و سرمایه اجتماعی.....	۱۶۲
جدول (۱۳) سرمایه اجتماعی و نظریه پیوند افتراقی.....	۱۶۴
جدول (۱۴) نظریه سرمایه اجتماعی و نظریه پیوستگی اجتماعی.....	۱۶۸
جدول (۱۵) شرایط نابسامان و سرمایه اجتماعی.....	۱۷۱
جدول (۱۶) نظریه فشار- محرومیت و سرمایه اجتماعی.....	۱۷۷
جدول (۱۷) پیش‌بینی روابط در محله‌های مختلف.....	۲۰۷
جدول (۱۸) سنجه‌های محوری سرمایه اجتماعی، تعیین‌کننده‌ها و پیامدها.....	۲۲۵
جدول (۱۹) مؤلفه‌ها و سنجه‌های سرمایه اجتماعی مورد نظر کروگر.....	۲۲۸
جدول (۲۰) چارچوب تحلیلی رابطه بین ویژگی‌های اجتماعی جمعیت‌شناختی، ابعاد سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی.....	۲۳۳
جدول (۲۱) مؤلفه‌ها و شاخصهای مقیاس پنج بعدی سنجش سرمایه اجتماعی ایران.....	۲۴۹
جدول (۲۲) سازه‌ها و سنجه‌های سرمایه اجتماعی.....	۲۵۰
جدول (۲۳) ابعاد چهارگانه کنشگری اجتماعی.....	۳۰۴
جدول (۲۴) گرایش نسبت به اعیان اجتماعی و فرهنگی در چهار حوزه کنش.....	۳۰۷
جدول (۲۵) چارچوب سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان.....	۳۲۸
جدول (۲۶) چارچوب سنجش سرمایه اجتماعی در سطح میانی.....	۳۲۹
جدول (۲۷) چارچوب سنجش سرمایه اجتماعی در سطح خرد.....	۳۳۱

جدول (۲۸) سرمایه اجتماعی جامعه‌ای نیروی انتظامی در سطح کلان.....	۳۳۳
جدول (۲۹) پنداشت و ارزیابی افراد از عملکرد کلان نیروی انتظامی.....	۳۳۴
جدول (۳۰) سرمایه اجتماعی جامعه‌ای (بیرونی) در سطح میانه.....	۳۳۴
جدول (۳۱) سرمایه اجتماعی درون سازمانی.....	۳۳۵
جدول (۳۲) توزیع نسبی اعتماد به گروه‌ها و اصناف اجتماعی مختلف.....	۳۴۰
جدول (۳۳) توزیع نسبی اعتماد به گروه‌ها و اصناف اجتماعی مختلف.....	۳۴۱
جدول (۳۴) توزیع نسبی ارزیابی جوانان از وجود امنیت، جرم و فساد.....	۳۴۲
جدول (۳۴) توزیع نسبی ارزیابی از امنیت اجتماعی بر حسب مراکز استان.....	۳۴۳
جدول (۳۵) توزیع نسبی ارزیابی از جرم و بزهکاری بر حسب مراکز استان.....	۳۴۴
جدول (۳۶) توزیع نسبی ارزیابی از فساد اقتصادی بر حسب مراکز استان.....	۳۴۵
جدول (۳۷) توزیع نسبی ارزیابی از موفقیت نیروی انتظامی بر حسب مراکز استان.....	۳۴۷
جدول (۳۸) توزیع نسبی ارزیابی جوانان از موفقیت سازمانی و نهادی.....	۳۴۸
جدول (۳۹) توزیع نسبی رابطه بین میزان موفقیت نیروی انتظامی و وجود امنیت اجتماعی.....	۳۴۹
جدول (۴۰) توزیع نسبی رابطه بین میزان موفقیت نیروی انتظامی و وجود بزهکاری و جرم.....	۳۵۰
جدول (۴۱) توزیع نسبی رابطه بین نیروی انتظامی و وجود فساد اقتصادی.....	۳۵۰
جدول (۴۲) توزیع نسبی پاسخ به مقوله‌های مربوط به برنامه‌های کلان نظام.....	۳۵۱
جدول (۴۳) میانگین و رتبه پنداشت نسبت به رفع مشکل ناامنی.....	۳۵۲
جدول (۴۴) میانگین و رتبه پنداشت نسبت به رفع مشکل ترافیک.....	۳۵۳
جدول (۴۵) میانگین و رتبه پنداشت نسبت به رفع جرم و جنایت.....	۳۵۴
جدول (۴۶) توزیع نسبی پاسخ به گویه‌های احساس امنیت.....	۳۵۵
جدول (۴۷) میانگین احساس امنیت بر حسب مراکز استان و کل کشور.....	۳۵۶
جدول (۴۸) توزیع نسبی اعتماد به مجموعه نیروی انتظامی.....	۳۵۷
جدول (۴۹) توزیع نسبی تخصص و کاردانی کادر نیروی انتظامی.....	۳۵۷
جدول (۵۰) توزیع نسبی وظیفه‌شناسی کادر نیروی انتظامی.....	۳۵۸
جدول (۵۱) توزیع نسبی پاسخ به مقوله عملکرد نهادی نیروی انتظامی.....	۳۵۸
جدول (۵۲) توزیع نسبی پاسخ به اعتماد به گروه‌ها و اصناف.....	۳۵۹

فهرست شکل‌ها

- شکل (۱) سطوح سه‌گانه سرمایه اجتماعی ۵۹
- شکل (۲) سرمایه اجتماعی از دیدگاه ویر ۷۳
- شکل (۳) کنش متقابل و سرمایه اجتماعی ۸۰
- شکل (۴) رابطه بین سرمایه اجتماعی بین گروهی و حاکمیت خوب ۸۶
- شکل (۵) مدل لین از نظریه سرمایه اجتماعی ۹۶
- شکل (۶) پیوند میان مدل اعتماد و مدل پیوستگی پاکستون ۲۲۳
- شکل (۷) چارچوب سنجش سرمایه اجتماعی در مطالعه پیمایش جهانی سرمایه اجتماعی (۱۹۹۹) ۲۲۶
- شکل (۸) مدل SCAT ۲۲۷

پیشگفتار

تغییرات پرشتاب، فزاینده و فراگیری که هر روز با آهنگی سریع‌تر از دیروز جوامع انسانی را دستخوش دگرگونی می‌سازند، توجه به سازه‌های تحلیلی و تجربی سرمایه اجتماعی و امنیت را در حوزه‌های دانش نظری و سیاست‌گذاری اجتماعی، ضرورتی تازه بخشیده است. عموم صاحب‌نظران علوم اجتماعی با پذیرش این ایده که سرمایه اجتماعی به مثابه سیمان و ملاتی است که به حفظ وفاق و انسجام جوامع کمک می‌کند و موجبات روان‌سازی و برخورداری از نظم اجتماعی پویا را تحلیل و تقویت می‌کند، نقش و سهم در خور توجهی را برای این سرمایه در فراهم‌سازی امنیت و انتظام اجتماعی قائل شده‌اند. چرا که سرمایه اجتماعی در مقیاس‌های خرد (فردی)، میانی (نهادی و سازمانی) و کلان (حکومتی) نیرویی مؤثر برای اجتناب و ممانعت از گسست و ناامنی اجتماعی در جوامع پرمخاطره امروزی می‌باشد.

در نوشته‌های علوم اجتماعی - انسانی از نهادهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به عنوان نهادهای اصلی و سازنده جوامع انسانی یاد می‌شود که فلسفه‌ی وجودی آن‌ها پاسخ به نیازها و ضرورت‌های کارکردی تلقی شده است. این نهادها در جهان خارج بر مبنای مجموعه‌ای از سازمان‌ها خود را نشان می‌دهند. سازمان پلیس نمونه‌ای از این سازمان‌ها است که در درجه‌ی نخست بر مبنای ابعاد محتوایی و صوری خود و نیز کارویژه‌هایی که برای آن در نظر گرفته می‌شود در ذیل نهاد سیاست و به تعبیری نهاد حکومت قرار می‌گیرد. هرچند که در دوره‌ی جدید بر مبنای تحولات حادث شده و طرح ایده‌ی پلیس جامعه‌محور و امنیت‌انتظامی و جامعه‌ای، پیوند سازمان پلیس فراتر از پیوند صرف با نهاد حکومت است. به گونه‌ای که سازمان پلیس به رغم این که به عنوان یک سازمان حکومتی شناخته می‌شود، لیکن ارتباط و درهم‌تنیدگی آن با نهادهای اجتماعی، فرهنگی و حتی اقتصادی نمی‌توان نادیده گرفت.

کتاب در ده فصل تنظیم شده است. در فصل اول که تحت عنوان کلیات از آن یاد شده، ابتدا سازمان پلیس از منظر تحلیل عاملیت و خادمیت و نیز تحلیل سیستمی، مورد بررسی قرار گرفته است و بر این نکته تأکید شده است که تحلیل خادمیتی از سازمان پلیس، در مقیاس خرد، پیوند بیشتری با سرمایه اجتماعی دارد. سپس، سابقه طرح مفهوم سرمایه اجتماعی در ادبیات علوم اجتماعی، فضای مفهومی سازه سرمایه اجتماعی بر اساس تعاریف طرح شده، مورد کاوش قرار گرفته است و در بخش پایانی این فصل، از اشکال مختلف سرمایه اجتماعی با تأکید بر سرمایه اجتماعی درون‌گروهی، سرمایه اجتماعی بین‌گروهی و سرمایه اجتماعی ارتباطی، بحث شده است.

در فصل دوم، از ابعاد مفهومی و نظری سرمایه اجتماعی بحث شده است. سرمایه اجتماعی بنا به ویژگی بین‌رشته‌ای، چندبعدی بودن، داشتن اشکال متنوع و سطح مشاهده و تحلیل متفاوت، تعاریف متعدده و رویکردهای نظری گوناگونی را در نوشته‌های این حوزه موجب شده است. به گونه‌ای که بحث سرمایه اجتماعی که معمولاً در قالب نظریه سرمایه اجتماعی دنبال می‌شود، در قالب سنت‌های نظری متفاوتی مورد واکاوی قرار گرفته است و در مواردی، حتی شاهد طرح نقطه‌نظرهای نسبتاً متفاوت و حتی متعارض نیز هستیم که در این فصل کتاب، این رویکردها و نگاه‌های مختلف، طرح و مورد بحث قرار گرفته‌اند.

در فصل سوم، به ابعاد مفهومی و نظری امنیت اجتماعی و انتظامی پرداخته شده است و بر این ایده توجه شده است که امنیت و انتظام اجتماعی، همواره به عنوان یکی از نیازهای اساسی انسان و جوامع انسانی مطرح بوده‌اند و در دوره جدید، وجود و میزان امنیت و انتظام اجتماعی از شاخصه‌های توسعه است. تأمین نظم و امنیت، فسی‌نفسه از اهمیت فراوانی برای حیات جوامع برخوردار بوده است و از اصلی‌ترین کارویژه‌های حکومت، تأمین امنیت برای سرزمین و جامعه تحت حاکمیت‌شان، در مقیاس‌های داخلی و خارجی بوده است. در این فصل، پس از طرح ابعاد مفهومی امنیت اجتماعی و انتظامی، نظریه‌های مربوط به امنیت و مکانی که به آن‌ها تعلق دارند را، در قالب دو رویکرد کلاسیک و مدرن مورد بحث قرار داده و در چارچوب رویکرد کلاسیک، از نظریه‌های اثبات‌گرا و فرا اثبات‌گرا و در رویکرد مدرن، از دیدگاه‌های پست‌مدرنیسم انتقادی و نظریه‌های جدید امنیت اجتماعی، با الهام از مکتب کپنهاگ، بحث شده است. در بخش پایانی این فصل، اهمیت امنیت و عوامل مقوم و فرساینده آن، در متون و آموزه‌های دینی، مورد بررسی قرار گرفته است.

کارکردهای امنیتی و انتظامی سرمایه اجتماعی از مباحثی است که نقش سرمایه اجتماعی را در تحقق نظم و امنیت مورد اهتمام قرار می‌دهد که فصل چهارم کتاب به این موضوع اختصاص یافته است. بسیاری از صاحب‌نظران سرمایه اجتماعی بر مبنای وجه کارکردی این سرمایه، به بیان فضای مفهومی و تعریف این مفهوم اقدام نموده‌اند و بر این نکته تأکید شده که سرمایه اجتماعی به واسطه نقشی که در تقلیل هزینه‌های اداره جامعه و مبادلات اجتماعی دارد، بر فرایند توسعه کشورها تأثیر دارد. تا جایی که عنوان شده است؛ در صورتی که بپذیریم تنها، برخورداری از منابع مالی و نیروی انسانی برای رشد و توسعه اجتماعی کفایت نمی‌کند، باید رکن سومی نیز برای دستیابی به توسعه قائل شویم و آن، سرمایه اجتماعی است. در واقع، میزان اثربخشی و کارایی دو منبع اول، عمدتاً به میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی بستگی دارد. از این گذشته، سرمایه اجتماعی که از ارزش‌ها و هنجارهای جامعه، استحکام تعهدات متقابل بین افراد، گروه‌ها و تا حدود زیادی مشارکت اجتماعی، تأمین می‌شود، حافظ جامعه و گروه‌های اجتماعی در بحران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است. در این فصل، ابتدا کارکردهای متنوع سرمایه اجتماعی، با تأکید بر کارکردهایی که معطوف به مسئله نظم و امنیت اجتماعی هستند، مورد بحث قرار گرفته و در انتهای فصل، از نقش متناقض سرمایه اجتماعی بر امنیت و نظم اجتماعی بحث شده است. عنوان شده؛ یکی از راه‌های فیصله دادن به این اثرات متناقض، توجه نمودن به اثرات بالقوه سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی، زمانی که در اختیار گروه‌های خاصی قرار می‌گیرد، مانند؛ کنگ‌ها، قومیت‌ها، خانواده‌های بسته تا کل جامعه، موجب افزایش جرم و خشونت می‌شود. به عبارت دیگر، در این‌جا، چگونگی توزیع سرمایه اجتماعی و شکل آن مهم می‌شود. سرمایه اجتماعی جامعه‌گستر، موجب کاهش جرم و خشونت و سرمایه اجتماعی گروه‌گرا، موجب افزایش جرم و خشونت می‌شود. فقدان سرمایه اجتماعی برون‌گروهی که به معنای ضعف تعاملات و شبکه‌های اجتماعی است، موجب کاهش پیوستگی‌ها و کنترل‌های غیررسمی می‌شود که خود موجب فاصله گرفتن از جامعه و شبکه اجتماعی بزرگ‌تر می‌شود. این جدایی و فاصله گرفتن، خود عاملی است که زمینه را برای ورود و پیوستن به گروه‌ها و شبکه‌های کوچک‌تر که چه بسا، رقیب و معارض اجتماع و جامعه کل باشند را، فراهم می‌سازد. به عبارت دیگر، امکان تولید خرده فرهنگ‌های مجرمانه و پناه بردن به گروه‌های مافیایی را که مقوی رفتارهای مجرمانه، بیانگر جنبه منفی سرمایه اجتماعی و مخل سرمایه اجتماعی برون‌گروهی، هستند را فراهم می‌سازند. تجارب اجتماعی - تاریخی نشان می‌دهد که سودمندی سرمایه اجتماعی، در سرمایه اجتماعی عام‌گرایانه است که

پویایی را در درون و بین نظام‌های چهارگانه، در مقیاس جامعه کل، فراهم می‌سازد و زاینده‌گی لازم را برای تولید و تقویت سرمایه اجتماعی، به عنوان سازوکاری برای توسعه و نظم اجتماعی پویا فراهم می‌سازد.

در فصل پنجم، به پیوند بین سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی و انتظامی توجه شده است. زیرا با چرخش از گفت‌وگو امنیت اجتماعی دولت محور، به گفت‌وگو امنیت اجتماعی جامعه محور که گفت‌وگو اول، کانون قدرت را در نهاد حکومت و به صورت مشخص، سازمان دولت می‌بیند و گفت‌وگو دوم، کانون و مرکز قدرت را در خود جامعه می‌بیند؛ سازه سرمایه اجتماعی در ارتباط با امنیت اجتماعی، سهم و نقش مهمی پیدا می‌کند. زیرا، سرمایه اجتماعی از جمله نظریات جامعه محوری است که با تأکید بر روابط اجتماعی، ظرفیت تبیین و فهم «امنیت اجتماعی» را داراست. سرمایه اجتماعی، به مثابه دارایی در اختیار جامعه و کنشگران اجتماعی، با بهره‌مندی از مؤلفه‌هایی نظیر: اعتماد، مشارکت داوطلبانه، هنجارهای حرفه‌ای، پاسخ‌گویی و دیگر عناصری که در ذیل چتر خود دارد، موجب می‌شود تا هزینه‌های مدیریتی نظیر: نظارت و کنترل رسمی را کاهش داده و امکان استفاده از زمان و دیگر منابع و سرمایه‌ها را در جهت انجام فعالیت‌هایی با بهره‌وری بیشتر فراهم کند.

فصل ششم به روش‌شناسی سنجش سرمایه اجتماعی مربوط می‌شود. سنجش سرمایه اجتماعی و طرح شاخص‌های آن، بحث محوری این فصل را تشکیل می‌دهد. چنین کاری در درجه نخست؛ مستلزم بررسی ابعاد مفهومی و نظری سرمایه اجتماعی، به رغم تنوع قابل ملاحظه آن می‌باشد تا پایه و مبنایی برای طرح ابعاد عملیاتی این سازه جهت تقویم و سنجش آن باشد. در نتیجه، بررسی سرمایه اجتماعی در سطوح تحلیلی خرد، میانی و کلان که هر کدام مباحث نظری و عملی ویژه خود را دارند، مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر این، پس از طرح روش‌شناسی موضوع و نیز پژوهش‌های تجربی انجام شده از منظر روش‌شناسی اثباتی و غیراثباتی در قالب‌های کمی، کیفی و تطبیقی، شاخص‌های جزئی و کلی به کار گرفته شده، استخراج و پس از مقایسه و بررسی آن‌ها، شاخص‌های مشترک، تعیین شده‌اند. سنجش و تعیین شاخص‌های مربوط به سرمایه اجتماعی، به مانند دیگر مفاهیم اجتماعی متأثر از تعریف مفهومی اختیار شده برای سرمایه اجتماعی، بیش از نظری محقق، سطح تحلیل، واحد مشاهده، داده‌های موجود و یا قابل جمع‌آوری، ساختار و شرایط تاریخی و حوزه مورد مطالعه، می‌باشد. بدیهی است که با این تأثیرپذیری، سرمایه اجتماعی نمی‌تواند صورت و محتوای واحدی داشته باشد. تا جایی که شیوه‌ها و شاخص‌های سنجش به کار گرفته شده و لحاظ نمودن

عوامل تأثیرگذار، توانسته غنای لازم را برای کارهای نظری و تجربی حوزه علوم اجتماعی و انسانی فراهم نماید. به دلیل اهمیتی که شرایط و زمینه اجتماعی و فرهنگی هر جامعه نقش تعیین کننده‌ای در کم و کیف سازه‌های سرمایه اجتماعی و امنیت دارند.

فصل هفتم کتاب، با عنوان بومی‌سازی سرمایه اجتماعی در ایران، نمود و بازتاب مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در آموزه‌های دینی و در نزد ادبا و شاعرانی که اشعار و بیان آنان در زبان و زندگی روزمره جامعه ایران عمومیت بیشتری دارد و نیز اهمیتی که آموزه‌های دینی به عناصر سرمایه اجتماعی برای استمرار حیات اجتماعی و حفظ طراوت و پویایی آن دارند را مورد بررسی قرار داده است و بر این مهم تأکید شده است که جامعه دینی و ملی ایران از حیث نظری، برخوردار از آموزه‌های مقوم و محکمی است که محمل‌های مناسبی برای بسط و تقویت سرمایه اجتماعی و نیز امنیت اجتماعی فراهم می‌سازند که در بومی‌سازی و عملیاتی نمودن آن‌ها در مقام سیاست‌گذاری باید مورد اعتنای خبرگان این حوزه قرار گیرند.

در فصل هشتم، ابعاد نظری و سنجش سرمایه اجتماعی در جامعه ایران مورد بحث قرار گرفته است و به این موضوع اشاره شده که سرمایه اجتماعی، مفهومی چندبُعدی، چندسطحی و با اشکال مختلف در مقیاس‌های رسمی و غیررسمی، قرار می‌گیرد. در نتیجه، برداشت‌های مفهومی و نظری چندگانه‌ای در خصوص آن وجود دارد. از طرفی، به دلیل این که این سازه، در گروه مفاهیم نرم علوم اجتماعی نیز، قرار می‌گیرد، از وضعیت تعاملی، کنشی و نهفتگی قابل توجهی برخوردار است که فرایند سنجش را مواجه با مشکل می‌کند. پس، سنجش مناسب آن، در گرو توجه به ابعاد رسمی و غیررسمی آن و نیز صورت‌های متعدد آن دارد که در بیشتر موارد، چه بسا که بخش‌هایی از آن در قالب روش‌های کمی و در سطوح و مقیاس‌های خاص، امکان‌پذیر نباشد. مهم‌تر این که، در جوامعی که از بافت سنتی پایداری، در ابعاد و عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی برخوردار هستند، ضرورت توجه به ابعاد غیررسمی سرمایه اجتماعی، بیشتر می‌باشد. سنجش این ابعاد، مستلزم فراتر رفتن از روش‌های پژوهشی مرسوم در علوم اجتماعی است. به هر حال، پژوهشگران حوزه‌های نظری و عملی سرمایه اجتماعی، بر این نکته توافق دارند که اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی، چالشی اساسی است. سنجش سرمایه اجتماعی، نیازمند مجموعه وسیعی از داده‌ها و نیز بهره‌گیری از روش‌های کمی و کیفی است و برای تعیین شاخص‌های مربوط، می‌توان از شاخص‌های به‌کارگرفته شده در پژوهش‌های دیگر، استفاده نمود. لیکن توجه به ابعاد زمینه‌ای و بافت و ساختار اجتماعی و تاریخی هر جامعه و تأمین اعتبار و روایی ابزارها و سنجه‌هایی که به کار

گرفته می‌شوند، ضرورتی اساسی است. فقدان داده‌های کمی و کیفی قابل اعتماد، به خصوص در کشورهایی که به صورت منظم و سازمان یافته این داده‌ها تولید نمی‌شوند، چالش بنیادی است. در بیشتر کشورهای صنعتی، به دلیل زمان، هزینه بزرگ و اهمیت و ضرورتی که این داده‌ها دارند، تولید این داده‌ها، به صورت مشخص، متولی معینی دارد که به صورت منظم، داده‌های لازم از طریق پیمایش ملی با چارچوب و معیارهای تقریباً معینی، تولید می‌شوند که امکان تحلیل‌های مقطعی و طولی را، به صورت تطبیقی فراهم می‌سازند و یا این که بسیاری از سازمان‌ها جهت تعمیم و تحلیل این سرمایه، به صورت منظم، به انجام پیمایش و یا بررسی‌های کیفی، برای ارزیابی سرمایه اجتماعی درون سازمانی و اجتماعی خود، اقدام می‌کنند. در بخش پایانی این فصل، دستگاه سنجش سرمایه اجتماعی در سه سطح؛ کلان، میانی و خرد که هر سطح دربردارنده مجموعه‌ای از شاخص‌هاست، ارائه شده است و نیز از چگونگی استفاده از این دستگاه برای سنجش سرمایه اجتماعی نیروی نظامی بحث و دستگاه سنجشی مربوط به این نیرو ارائه شده است.

در فصل نهم، تحلیل ثانویه سرمایه اجتماعی در ایران با توجه به سازمان نیروی نظامی عرضه شده است. در این فصل، بر مبنای پیمایش‌های ملی، کار تحلیل ثانویه داده‌ها دنبال شده، زیرا داده‌های این طرح‌ها در قیاس با مطالعات و پیمایش‌های موردی و مقطعی، از اعتبار بیشتری برخوردار هستند. در نتیجه، از داده‌های سه پیمایش ملی که عبارتند از؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در دو موج اول و دوم، پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان و طرح سنجش سرمایه اجتماعی که حاوی اطلاعاتی درخصوص نیروی نظامی بوده‌اند، استفاده شده است. در مجموع، هرچند که داده‌های در اختیار، تمامی سنجش‌های مربوط به سرمایه اجتماعی را پوشش نمی‌دهند که این خود نقیصه‌ای مهم برای تحلیل این سرمایه است، لیکن بر حسب داده‌های موجود می‌توان گفت که در مقیاس کلان سرمایه اجتماعی، مجموعه نیروی نظامی کمی پایین‌تر از حد متوسط و در سطح میانی، در قیاس با دیگر مجموعه‌ها بالاتر از سطح متوسط، قابل ارزیابی است و در سطح خرد، داده‌هایی برای ارزیابی در مقیاس گسترده، وجود ندارند.

در فصل پایانی کتاب، به نتیجه‌گیری و تحلیل تعامل بین سرمایه اجتماعی و امنیت نظامی در قالب سیاست آینده‌نگری پرداخته شده و در مورد شرایط فرضی و احتمالی که جامعه ایران از حیث سرمایه اجتماعی و امنیت نظامی با آن روبروست، بحث شده است. درک درست جهان متغیر و فرآر امروز، نیازمند روزآمد کردن پنداشت‌ها و تصاویری است که باید، تمامی

ابعاد و دقایق این جهان را نشان دهند. حتی نیاز به قابلیت و توانایی است که بتواند نسبت به رویدادها و رخدادهای احتمالی پیش رو، سناریوهای مختلفی را طراحی و ارائه دهد. براین مبناست که توجه به آینده، روندهای احتمالی مربوط به مناسبات حیات اجتماعی، از مواردی است که در دوره جدید مورد توجه صاحب‌نظران اجتماعی، در مقام دانش‌نظری و سیاست‌گذاری قرار گرفته است که در حوزه امنیت عنوان می‌شود، دولت‌ها افزون بر سیاست‌هایشان، در حوزه افزایش توان نظامی، اقتصادی و فنی لازم است تا به افزایش میزان سرمایه اجتماعی‌شان همت گمارند، تا بتوانند در تأمین امنیت داخلی و ملی‌شان توفیق یابند. به عبارت دیگر، تأمین امنیت، بدون داشتن سرمایه قابل توجه در حوزه اجتماعی، میسر نبوده و یا حداقل بسیار دشوار خواهد بود. بخش مهمی از سیاست آینده‌پژوهی نهاد نیروی انتظامی بنا به وظایف و مأموریت‌هایی که این نیرو دارد، باید معطوف به تغییر و تحول و حتی بحران‌های دیگر نهادها و سازمان‌های کشور باشد. به تعبیر دیگر، نیروی انتظامی نه تنها باید وضعیت نهادی و سازمانی خود را به اقتضاء شرایط متحول اجتماعی، در مقیاس‌های سازمانی و کلان، در ساحت‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، همواره رصد کند و سیاست‌گذاری نوینی را تعریف و پیش‌روی خود قرار دهد، بلکه باید نسبت به تحولات دیگر بخش‌های نهادی و سازمانی جامعه و نیز کلیت جامعه نیز، هوشمندی لازم را داشته باشد. با چنین نگاه و رویکردی، می‌طلبید که سیاست آینده‌پژوهی نیروی انتظامی نسبت به روند تحولات اجتماعی پیش رو و تأثیر این تحولات بر سرمایه اجتماعی، امنیت نظامی و نیز بر چگونگی پیوند این دو سازه، دقت و حساسیت لازم را داشته باشد.

در تهیه و تدوین این اثر، نخست مدیون همه کسانی هستم که در بسط و گسترش سازه سرمایه اجتماعی و امنیت سهم داشته‌اند. به خصوص کسانی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم در این نوشته از اندیشه آن‌ها استفاده شده است که از این بابت قدردان زحمات مؤثر آن‌ها هستم. نکته‌سنجی و حمایت مؤثر پژوهشکده انتظام سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا، به ویژه ترغیب و توجه سردار دکتر محمد قصری و پیگیری‌های جناب سرهنگ عزیرالله تاجران سهم مؤثری در انجام این پژوهش داشته است که وظیفه خود می‌دانم از زحمات این عزیزان کمال سپاس را داشته باشم. از ناظر محترم، جناب آقای دکتر قهرمانی که با دقت و حسن نظر، این اثر را مورد بررسی قرار داده و نکات علمی و سودمندی را یادآور شدند، نهایت تشکر را دارم. از همکاری علمی خانم‌ها آزاده جلالی موسوی در تهیه مطالب فصل سوم، ریحانه شفیعی در تهیه قسمتی از فصل پنجم و شیما صمدزاده در تهیه فصل هفتم و

تنظیم و ویراستاری مطالب کتاب صمیمانه سپاسگزاری می‌شود. از مدیر و دست اندکاران محترم انتشارات جامعه شناسان که عهده‌دار مسئولیت انتشار این اثر شدند کمال تشکر و قدردانی را دارم و از درگاه خداوند توفیق، سعادت و بهروزی را برای همگان مسئلت می‌نمایم.

غلامرضا غفاری

خرداد ماه ۱۳۸۹

www.ketab.ir